

Ratko R. Božović
Filozofski fakultet
Nikšić

AMATERIZAM I PROFESIONALIZAM U SPORTU

AMATEURISM AND PROFESSIONALISM IN SPORT

ABSTRACT: The paper considers the amateurism and professionalism in sport with respect to the question in what extent the features of the game are realized, not just in action in general but in sport action as well. It seems that there is a „rule“ which tell us that if sport is more professional then it must includes more features of the game. On the contrary, this is not the case and today top professional sport becomes mass action especially given the criterion of mass audience reception, and in this way it becomes maximally commercial loosing its important features as a game. It is paradoxical but evident that in amateur sport the game is more spontaneous and less corrupted.

Thus, the commercialisation of the sport leads to the fact that what we have is the „sport with no game“. So, if we practice more and more „the game for our soul“ in amateur sport we may save the game itself. Being more and more professional sport becomes the hard but very materially fruitful job. Taking a high price for his body human beign as a player (professional) becomes more *homo oeconomicus* than *homo ludens*.

Sport, therefore, becomes more troublesome action and less selfaction no matters whether the player accepts it willingly or not. The important question is „Is there any real amateurism in the sport today?“ As a matter of fact, today we deal more with so called quazi-professionalism than „pure“ amateurism.

Key words: amateurism, professionalism, amateur sport, professional sport, game, fun, entertainment.

APSTRAKT: U tekstu se posmatraju amaterizam i profesionalizam u sportu sa stanovišta koliko se u jednom sportskom djelovanju ostvaruju bitna svojstva igre. Radi se o tome da samo na izgled postoji „pravilo“ koje govori da ukoliko je sport profesionalniji, utoliko u njemu ima više elemenata igre. Naprotiv, biva obrnuto, današnji vrhunski profesionalni sport postaje masovni po kriterijumu recepcije od strane masovne publike, i time doživljava maksimalnu komercijalizaciju, gubeći, sve više, bitna svojstva igre. U amaterskom sportu, vidi paradoksa, ima više spontane, manje iskvarene, igre.

Prema tome, komercijalizacija sporta dovodi do toga da sve više imamo sport „bez igre“. Zato, sve što se u amaterskom sportu više njeguje „igra za svoju dušu“, utoliko se više spasava sama igra. Profesionalizacijom sport postaje posao, i to mukotrpan i istovremeno materijalno veoma unosan. Čovjek – igrač (profesionalac), prodajući vlastito tijelo za basnoslovne sume, postaje više *homo oeconomicus* nego *homo ludens*.

Sport, dakle, postaje tegobna djelatnost, a sve manje samodjelatnost, bez obzira na to koliko ga kao takvog sâm igrač dobrovoljno prihvata. Postavlja se pitanje: koliko danas uopšte ima više pravog amaterizma u sportu? U stvari, više se radi o tzv. poluprofesionalizmu nego o „čistom“ amaterizmu.

Ključne riječi: amaterizam, profesionalizam, amaterski sport, profesionalni masovni sport, igra, zabava, razonoda.

Osnovne odlike amaterizma

Iako pojam amaterizma nije konkretno bio poznat u antičko doba, ali princip nekoristoljublja kao jedna od odlika amaterske aktivnosti, ipak proističe iz karaktera olimpijskih takmičenja. Još je to potkrijepljeno religijskim obredom u čast Zeusa kao *primat*-a u Panteonu grčkih bogova. No, to opet ne znači da grčki sportisti (takmičari) nijesu imali druge nagrade sem *maslinove grančice*, ili stečenog prava postavljanja spomenika u krugu Zeusovog svetišta. Poslije povratka u rodni grad olimpijski pobjednik je doživljavao takve počasti i pripadnosti kao što su: doživotna besplatna hrana, visoka novčana nagrada, stalno mjestu u pozorištu za vrijeme skupova slobodnih građana i svetkovina, otvoren prozor u karijeru i sl. Grčka istorija je zabilježila da je *profesionalizam* rođen još 594. godine prije Hrista, kada je još Solon propisao nagradu od 500 drahmi (što je vrijedjelo 100 volova) za svakog Atinjanina koji pobijedi na olimpijskim igrama (P. McIntosh, 1971: 177). Takođe, u Rimu 100. godine n. e. postojala je organizacija trenera, veterinarskih hirurga, konjušara, džokeja i štal-ske policije, što je predstavljalo kompleksnu organizaciju u to vrijeme konjičkog sporta. U tjudorskoj Engleskoj ostvarivali su se prihodi od davanja časova mačevanja, kao i od takmičenja u mačevanju. Takođe, takmičari u golfu, boksu, kriketu i konjičkim trkama plaćani su od sredine XVIII vijeka.

U SAD profesionalizam u bejzbolu naglo se širi još od 1869. god., da bi sljedećih 25 godina u golfu, američkom fudbalu, kuglanju, košarci i hokeju bila takođe organizovana takmičenja na profesionalnoj osnovi. A 1926. profesionalizacija zahvata i tenis. Interesantan podatak jeste i taj da se košarka profesionalizuje samo sedam godina nakon izmišljanja ove igre, tj. kada se formira (1898) profesionalna liga u košarci (H. L. Nixon II, 1978: 53–54).

No, pitanje razgraničenja amaterizma i profesionalizma u sportu nije nimalo jednostavna stvar. U stvari, kada se mnoga sportska djelovanja, koja se smatraju amaterskim dobro analiziraju, vidjećemo da više pripadaju materijalno unosnim djelatnostima nego djelatnostima koja se odigravaju na osnovu čiste spontane i neutilitarne volje učesnika u tim sportskim aktivnostima. Uostalom, dugo je raspravljano pitanje takmičenja na olimpijskim igrama, a u vezi s tim i pitanje da li na njima treba da se takmiče samo amateri ili profesionalci. To pitanje su posebno postavljale zemlje bivšeg komunističkog poretka. O tome da li sportista koji obavlja važnu ulogu u društvenom i političkom životu može da se i dalje zadržava u statusu amatera-hobiste, počeli su da razmišljaju i komunistički sportski eksperti, pogotovu iz razloga što se sportisti, zvali se oni amaterima ili profesionalcima, ipak ne bave tom aktivnošću bez koristoljublja. Takođe, sa postizanjem ideala amaterizma počinje da se razmišlja mogu li se istovremeno ostvariti i druge vrijednosti komunističke ideologije iz oblasti političkog propagandno-spektakularnog djelovanja na unutrašnjem i međunarodnom planu. Uostalom, komunistički sportski stratezi od samog momenta odlučivanja da se afirmišu i stimulišu vrhunski profesionalni sport, odmah su našli ideološko opravdanje – upravo je profesionalni sport stvarao šanse, omogućavao društveni

avans sportistima porijeklom iz nepriviligovanih slojeva u zapadnim društvima. Time je profesionalni sport zadobijao značenje demokratskog preobražaja društva. U stvari, profesionalizam je, misli Slavmir Ejlk, više osuđivan kao pojava karakteristična za kapitalistički sistem, iako se do sada nije značajno udubljavao u suštinu takve pojave (S. Eilk, 1983).

Bavljenje sportskom aktivnošću, bez obzira na već pomenute oblike profesionalizma u sportu, bilo je, prema engleskom aristokratskom modelu, društveno rezervisano za džentlmene koji su regrutovani iz privilegovane društvene grupe. Tako je npr. u Statutu engleskog amaterskog atletskog kluba iz 1866. godine bilo precizirano da se *amaterom* smatra samo onaj džentlmen koji nikada nije učestvovao na javnim takmičenjima pristupačnim svima, neuzimanjem novca na osnovu učestvovanja u sportskim ekskluzivnim borbama i na kraju jasnim socijalnim (elitizirajućim) određenjem da džentlmen ne može biti radnik, zanatlija, najamnik. Dakle, amaterski sport bio je privilegija imućne gospode, kao oblik ekskluzivnog zabavljanja bez prisustva javnosti, pogotovo bez prisustva mase nepriviligovanih. Odigravanje takve zabave pretpostavljalo je raspolaganje sa dvije stvari: slobodnim vremenom i materijalnim sredstvima (za velike članarine klubovima i za nabavljanje posebno skupocjenih sportskih rekvizita). Kasnije, ubrzanom industrijalizacijom, sa usavršavanjem sredstava za proizvodnju i time izraženom produktivnošću industrijskog rada, nastupa omasovljenje sportske aktivnosti, kada se stvaraju društveno organizovani uslovi za bavljenje sportom.

Omasovljenje sporta (amaterskog i profesionalnog) u savremenom dobu uslovljeno je, prvo, monotonim jednoličnim radom i proširenjem prostora slobodnog vremena, što stratezima društveno-političkog poretka nameće potrebu stvaranja uslova za sportsku rekreaciju masa građana i, drugo, što na osnovu tih širih društvenih uslova za aktivno bavljenje sportom nužno proizilazi otkrivanje talenata za razne sportske grane (stare i nove) u cilju postizanja vrhunskih rezultata (rekorda), na domaćem i na međunarodnom planu, a sve radi postizanja prestiža u svijetu. To vodi ukupnoj otuđenosti čovjeka u njegovoj realnoj egzistenciji, kako u radu tako i u „slobodnom vremenu“, gdje spontana stvaralačka igra gubi svoja bitna svojstva, što se posebno danas prepoznaje u masovnom sportu. Dobro će to prepoznati Božo Milošević, inače poznat kao sociolog rada, kada kaže: „Vrednosna usmerenost modernih društava na profit i uspeh osiromašila je smisao rada u tom pogledu što je u njemu potisnula čovekovo umeće, odnosno sposobnost da traga za sadržajnijim i manje otuđenim uslovima njegovog delovanja, kao što je osiromašila sadržajnost aktivnog čovekovog odmaranja kroz igru. Tu se rad javlja kao egzistencijalna nužnost, a igra poprima obeležja sporta u kome se, kao i u nužnosti rada, troši velika količina psihofizičke energije. To su globalni socio-kulturni uslovi u kojima se čovek otuđuje kako u aktivnostima tokom rada tako i u toku aktivnosti izvan rada“ (B. Milošević, 2001: 146). Sve se to, uz napadne oblike reklame i propagande, javlja kao snažno veličanje postojećeg poretka stvari i identifikovanje širokih masa s njime.

Način organizovanja visokoprofesionalnog sporta obezbjeđuje masovnost sporta, u smislu pasivnog uživanja širokih masa na sportskim utakmicama, a pogotovu onda kada se postižu visoki rezultati na tim utakmicama (takmičenjima). Time se daleko manje obezbjeđuje kontinuirano aktivno bavljenje sportskom rekreacijom tih istih masa građanskog svijeta. Sport, dakle, u savremenom dobu postaje jedan od oblika „industrije zabave“, koji mnoge umiruje u lažnom zadovoljstvu sa postojećim poretkom vrijednosti. A sportisti postaju značajni dok postižu rezultate; popularni su, omiljeni kao prave „zvijezde“. Čim padnu očekivani rezultati, padaju i sami sportisti, kao da nijesu postojali, pogotovu neposredno poslije sportskog pada. Slavo Stojković iznosi primjer rumunske i svjetske rekorderke u gimnastici Nađe Komaneči, koja je u Rumuniji slavljena sve dok je pobjeđivala, osvajala prva mjesta, rekorde, da bi jednostavno „nestala“ kada je pala sa pijedestala slave. Dakle, „Rumuniji je bila potrebna Nađa Komaneči i Rumuni su je dobili da bi svoju zemlju predstavili svetu. Koga danas interesuje Komaneči kad je u sportu nema? Ona je svojevremeno bila žrtvovana otadžbini i ta žrtva (otadžbini) očigledno se isplatila. A Nađi?“ (S. Stojković, 1989: 25).

Amaterizam uopšte podrazumijeva onu djelatnost koja se ne zasniva na sticanju sredstava za život, nego na unutrašnjoj motivaciji i potrebi čovjeka da se izražava u određenom samoizabranom materijalno nekorisnom djelovanju. Takvim (samo)djelovanjem postižu se dva osnovna cilja: prvo, čovjek se njime *kreativno* (u umjetničkom stvaranju) ili *rekreativno* (u sportu) izražava i, drugo, čovjek na *spontan način* zadovoljava potrebu za društvenošću i društvenim izražavanjem, kako onda kada se izražava kolektivno (horski ili timski), tako i onda kada se izražava individualno, jer se individualno izražavanje uvijek odigrava u određenom dodiru sa drugim ljudima.

„Amaterizam se razvio sa modernom demokracijom i prati gotovo u stopu sudbinu te demokracije, u stvari, njezin zajedničarski sadržaj, razvoj ljudske zajednice u novim uvjetima, izloženoj utjecajima koji idu protiv njene prirode (konkurencije, egoizma, porodične atomizacije, sve više izolacije pojedinaca), tako da se čitav razvitak modernog društva, od građanske revolucije pa do danas, održava, kao što ćemo vidjeti i na prirodi i oblicima amaterizma“ (R. Supek, 1975: 24). Bez obzira na to što se ovo mišljenje Rudija Supeka o razvoju i djelovanju amaterizma odnosi na kulturno-umjetnički amaterizam, ono se može odnositi i na sportski amaterizam; štaviše, to se kroz amatersko sportsko djelovanje u vrijeme moderne demokratije najefikasnije ostvaruje. Uostalom, Supek u svom osvrtu na kulturno-umjetnički amaterizam ne zaboravlja ni sport, kada ističe odliku pasivnog korišćenja slobodnog vremena u obliku posmatračkog uživanja i navijanja na sportskim spektaklima, posebno pod snažnim uticajem televizije. Time se čovjek pasivizuje i ujedno umiruje u odnosu na sve nedaće postojeće egzistencije. Takvo organizovanje vrhunskog sporta za razonodu širokih masa Supek vidi u interesu komercijalizacije života i trgovačke eksploatacije dokolice. Anri Lefevr će u institucionalizaciji civilizovane razonode vidjeti vještinu građanske demokratije da u svijesti građana stvara obrnutu sliku

od realne slike iz svakodnevnog života. A sport se uporno propagira kao nešto što obezbjeđuje njegovanje kulture tijela, ispoljavanje individualne energije i kolektivnog duha, uopšte reklamira kao škola zdravlja. Sve se u sportu opet reklamira i praktikuje kao ogroman društveni spektakl takmičenja sa humorim rječnikom. Oni koji prisustvuju konjskim trkama, uz razgovore o svojim ljubimcima, službeno se nazivaju „sportismenima“. Mnogi pasionirani navijači hitaju automobilima, autobusima i metroima na sportske priredbe iako u mladosti „niju ni dotakli loptu“. Ali, to im ne smeta da se frenetički uzbuđuju, kao da su bar u ulozi neostvarenih sportista (H. Lefebvre, 1988). Amatersko bavljenje sportom gubi se pred naletom pasivnog uživanja u praćenju vrhunskog sporta. Čak i sportsko novinarstvo skoro uopšte ne interesuje amaterski sport, niti sportska (ili fizička) rekreacija kao, pored profesionalnog sporta, sastavni djelovi fizičke kulture. To utvrđuje Sergej Lukač analizom sadržaja sportskih listova i sportskih rubrika u dnevnim listovima, čak odmah, 10 godina nakon drugog rata u Jugoslaviji: „Isključivi sadržaj tih listova odista je postao takmičarski-vrhunski sport na štetu dva preostala konstitutivna elementa fizičke kulture, na štetu fizičkog vaspitanja i sportske rekreacije“ (S. Lukač, 1986: 319).

Uzroke krize zajedničkog života u savremenom društvu, koji su ujedno i uzroci krize amaterizma, Rudi Supek markira kao pet osnovnih odlika novog vremena: *međuljudski odnosi u društvenoj zajednici, tip savremenog školovanja, razvitak sredstava masovnih komunikacija, izvjestan individualizam savremenog načina života i određena privatizacija života*.

– Međuljudski odnosi u savremenom društvu eliminišu zajednički duh, gdje urbanizovani čovjek gubi nekadašnje primarne veze „licem u lice“ napuštanjem seoskog načina života i života u malim varošima.

– Novi tip savremenog školovanja nameće usku specijalizaciju znanja, gdje se ne gubi samo šire obrazovanje kroz nastavne planove i programe nego i oblici vanškolskog djelovanja kao osnova amaterizma.

– Sredstva masovnih komunikacija usađuju pojedinca u fotelju, kao uspavanog posmatrača pred TV ekranom. Visoka profesionalizacija masovne kulture umiruje čovjeka, pa on uživa i sve dublje tone u pasivnost i bezličnost.

– Industrijska civilizacija i njoj pripadna podjela rada (isparcijalizovanih radnih uloga) nameću čovjeku stil života koji ga smješta u porodični ambijent, pasivnost, bez izlaska u šire zajedničke odnose. Time komuniciranje ostaje samo na anonimnom nivou, gdje čovjek biva „masovni član“, bez pokazivanja sopstvenog lica i bez viđenja lica drugog.

– Problematizacija života nadovezuje se na individualizam savremene kulture, gdje se čovjek isključuje iz širih društvenih okvira i povlači u užu okviru porodičnih i prijateljskih odnosa (R. Supek, 1975: 33–37).

Sve to, u stvari, čini da neposrednog komuniciranja skoro da nema u smislu masovnog manifestovanja, kao što su na sletu ili na smotri. „Ljudi se masovno sastaju još na sportskim utakmicama, prvenstvima, olimpijadama. Ali to su spektakli. Međutim, onoga gdje bi se normalni, prosječan čovjek masovno manifestirao, toga nema“ (Ibid., 93). A amatersko sportsko djelovanje, pored psi-

hološke i tjelesne rekreacije i postizanja spontanog zadovoljstva u igri, razvija i društvenost, kao oblik čovjekove potrebe za drugim ljudima, za ljudskom zajednicom u kojoj važe primarne veze.

Amaterski sport, za razliku od profesionalnog, mnogo je bliži bitnim svojstvima igre. Bez obzira na to što se i jedan i drugi sport odvijaju u okviru strogo propisanih pravila i normi, te prostornih i vremenskih granica. Čak, profesionalni se sport još striktnije toga drži, što je, uostalom, i jedno od bitnih svojstava igre. Ali, opet profesionalni sport sve više gubi neka osnovna svojstva igre. Igra podrazumijeva neutilitarnu samodjelatnost, a ona se u profesionalnom sportu u potpunosti gubi; čak bavljenje profesionalnim sportom jedan je od najunosnijih poslova. Sport postaje posao, često mukotrpan, izvršilački, bez užitka igre. Tako npr. danas u svijetu najpopularniji sport – fudbal, ujedno i ekonomski najunosniji, gubi obilježja prave igre i razonode za one koji se njime aktivno bave. Naime, postaje za sportiste i naporan posao i životno zanimanje, gdje zauzima sve više njihovog vremena i života, što se ne može označavati kao slobodno vrijeme nego mnogo prije kao puno radno obavezujuće vrijeme i nerijetko kao prekovremeni rad (S. Vrcan, 1971: 6). Zadovoljstvo sportskom aktivnošću, kao „vještačkim sredstvom u traženju izgubljene pripadnosti“ i stvaranjem radosti zbog njenog nalaženja, koje je značajno i po trajanju i po intenzitetu, ipak je u većoj mjeri prisutno u amaterskom rekreativnom sportu zbog spontaniteta igre, dok bi zadovoljstvo i radost zbog uspjeha imalo sasvim drugačije značenje u profesionalnom sportu (R. Marjanović, 1979: 144). Takođe, ludička komponenta biva primarna u amaterskom sportu, a sekundarna u profesionalnom sportu, kako za vrhunske sportiste tako i za posrednike ili protagoniste (funkcionere, trenere, publiku). Igra se gubi u profesionalnom sportu, udaljava od svojstava dječje igre (Ibid., 147). A „ponašanje onih kojima je igra poziv, više nije pravo igračko ponašanje, u njih više nema spontanosti i bezbrižnosti“ (J. Huizinga, 262). Sport je uključen u ekonomski interes, kao i obrnuto – taj ekonomski interes u njega; postao je dio kulturne industrije.

Amaterski sport vezan je za prostore slobodnog vremena, i to vremena u veberovskom smislu, „slobodnog od nečega“, tako i vremena „slobodnog za nešto“, što znači slobodnog poslije rada, i oko rada (odlaženja na posao i dolaznja sa njega), sna, obroka i lične njege, vođenja domaćinstva i njege djece, društveno obaveznih aktivnosti. I tek poslije toga individua može da radi ono što želi, a to što može da regeneriše njenu fizičku i psihičku strukturu. To sobom nosi zadovoljstvo, razvoj i sreću same ličnosti. Slobodno vrijeme nije dokolica, kakvo je značenje dokolica imala za slobodne građane u antičkoj Grčkoj u riječi *scholé*, ili *otium* na latinskom, tj. za pozitivni dio ljudskog postojanja, kao puno (ili potpuno) vrijeme za stvaralačku ljudsku ispoljenost, gdje čovjek kontemplacijom dolazi sâm sebi. Slobodno vrijeme je svojina 18. i 19. vijeka, kada dolazi do podjele ukupnog vremena ljudske egzistencije na rad i slobodno vrijeme ili šire (nužnosti, obaveze i oslobođenosti, neobaveznosti), gdje vrijeme poslije rada i drugih obaveza treba dopuniti (ili bolje nadopuniti). Različiti oblici amaterske sportske aktivnosti ili fizičke rekreacije mogu, uz ostale oblike

spontane ljudske samodjelatnosti, biti oblici ljekovitog eudemonizma (ali neutilitarnog), kao što je spontano-stvaralačka igra. Profesionalni sport sve više postaje sfera nužnosti, najčvršće obaveze, time suprotan dokolici. No i sličan, ali samo u jednom – vremenu ukupne zauzetosti, za nešto što se hoće iako je to što se hoće bitno različito od dokolice, pogotovu kakva je ona bila u staroj Grčkoj, i po djelanju i po učinjenom na osnovu tog djelanja.

Na kraju krajeva, moramo biti svjesni istine da i amaterski sport, a pogotovu u današnje vrijeme, gubi neka svojstva amaterskog spontaniteta, tj. čistog amaterizma. I u njega se jednostavno uvlače elementi profesionalizacije i time gubljenja svojstava spontane stvaralačke igre. Uostalom, omasovljenje amaterske sportske aktivnosti sve više postaje osnova za regrutovanje talenata za profesionalnu sportsku karijeru, što ne mora biti negativno, pogotovu ukoliko se vrhunski sport bude više vraćao bitnim svojstvima igre.

Devijacije profesionalnog sporta

Profesionalizam je uopšte karakteristična pojava u savremenom dobu, koja obuhvata mnoge ljudske djelatnosti što posjeduju individualno i društveno značenje. Individualno značenje je dvostruko određeno: prvo, smislom individualne obdarenosti za profesiju kojom se određena individua bavi, kao i odanošću i upornošću da se profesija – djelatnost obavlja na najbolji mogući način i, drugo, sticanjem lične koristi i afirmacije na osnovu obavljene profesionalne djelatnosti. Društveno značenje je komplementarno individualnom, pogotovu u društvima u kojima vladaju pravi kriterijumi vrednovanja i ukoliko su društva demokratski otvorenija i progresivnija. Sa razvijenijom društvenom podjelom rada, sa „razdrobljenim radom“ (Ž. Fridman), profesionalizacija dovodi samu sebe u protivrječnu situaciju, koja se dovršava u strogoj specijalizaciji postajući samo djelić funkcije jedne profesije. Time individualna profesija postaje nerazlučivi dio zajedničke (kolektivne) profesije, u kojoj se gubi svaka osobenost pojedinca, individue. No, društveno značenje profesionalizacije predstavlja zahtjevno uklapanje svih profesija u određeni društveni okvir, bez određenih, posebno značajnih, odstupanja ne samo od globalne društvene strategije profesionalizacije nego i bez odstupanja od izvjesnih normi koje uspostavljaju povezanost različitih profesija.

U svakodnevnom životu termin „profesija“ upotrebljava se u različitim značenjima. Ali, najčešće značenje ipak susrećemo „kada se neka sportska ili umjetnička aktivnost ne obavlja više samo radi zadovoljstva aktera već i radi novca. U takvom se slučaju govori o profesionalizaciji amaterske djelatnosti“ (V. Rus i V. Arzenšek, 1984: 210). Ipak, svaka profesionalizacija ne podrazumijeva samo ostvarivanje koristoljubivog zadovoljstva (novčane nadoknade ili zarade novca). Tako npr., kada se radi o umjetničkoj ili sportskoj djelatnosti, onda ona, prije svega, znači ostvarivanje dostignutog nivoa znanja i vještina za obavljanje određene djelatnosti. Otuda proističe odgovorna upornost da se djelatnost što bolje obavi u okviru tako stečenih znanja i vještina i njima dodatnog

stepena obdarenosti za obavljanje određene profesije. Na tako stečenoj osnovi lijepi se novac (materijalna dobit) i društvena afirmacija. Kada se tome dodaju spoljašnje društvene okolnosti, pogotovu ekonomski i politički interesi vladajućih društvenih struktura, za neke druge potrebe kao što su potrebe umirivanja potisnutih agresija masovnih slojeva građanstva, onda se društveno organizovanje određenih djelatnosti i aktivnosti stavlja u funkciju *status quo*-a, tj. čuvanja vladajućeg poretka vrijednosti. U to se uklapa posebni interes određenih profesija i pojedinaca, kao nosilaca funkcija te profesije. Tipičan primjer jesu profesionalni sportisti, koji se stalno bore za uspjeh, za rezultat, rang, za rekord. A svi ti uspjesi determinisani su motivacijom za sticanje novca, i to sve do ostvarivanja značajnog materijalnog bogatstva.

Sport je uključen u vladajući ekonomski poredak vrijednosti društva, iz kojeg izvlači sopstveni interes. Tako je sport uvučen u ekonomski život, kao i obrnuto – taj život u njega, i tako postaje dio „industrije kulture“ (U. Prokop), „industrije slobodnog vremena“ (G. Hortleder). Određeni autori (Habermas, Gellen, Rigauer, Viman) nalaze u sportu njegov „robni karakter“. „Sportist prodaje svoju ’radnu snagu’ po tržišnoj ceni, a klub-vlasnik ga podvrgava birokratsko-racionalnim metodama treninga koje se bitno ne razlikuju od metoda korišćenih u procesu industrijske proizvodnje u specijalizaciji koja sledi Tejlorove zamisli, sve u cilju poboljšanja njegovih sportskih rezultata čime se povećava i profit kluba“ (R. Marjanović, 1979: 151). Čak se Tejlorove metode racionalno planiranih i iskorišćenih pokreta za ostvarivanje maksimalnih učinaka lakše mogu primijeniti u sportu nego u industrijskom radu, kao što se npr. primjenjuju u (nazovimo) „industrijskom fudbalu“. Mnogi mislioci i istraživači savremenog svijeta i serijske industrijske proizvodnje nalaze analogije između današnjeg sporta i organizacije rada, njegove podjele, i uopšte načina savremene proizvodnje: „unutrašnje strukturalne sličnosti između sporta i radnog života“ (A. Gellen), moderni sport je „dete modernog načina proizvodnje“ (A. Val), postojanje monopola kao jedne od bitnih karakteristika profesionalnog sporta (M. Kluskar). Nije slučajno ni to što se smatra da skandali koji prate sport pripadaju oblicima privrednog kriminala (Ibid.).

Čarls Pejdz posmatra evoluciju sportskih aktivnosti, sve od neformalnih narodnih takmičenja i oblika fizičke rekreacije rezervisanih samo za elitu pa do modernog profesionalnog sporta. Zapaža dvije osnovne karakteristike tog procesa. Prvo, javljanje kontinuiranog rasta birokratizacije u sportu, koji se ogleda u „povećanju kvantiteta sportskih ’produkata’, potpomognutim stalnim unapređivanjem tehnika i opreme što rezultira pobjedama, obaranju rekorda, i onim što je bilo od suštinskog značaja, čistim ekonomskim profitom – na osnovu čega se može reći da je sport postao veliki biznis sa svim prepoznatljivim osobinama“ (Ch. H. Page, 1973: 32–33). I druga karakteristika modernog sporta, na koju ukazuje Pejdz, jeste sve veće gubljenje autonomije samog sportiste, pa se ranija pozicija manje-više nezavisnog učesnika u takmičenju zamjenjuje pozicijom vještog sportskog radnika pod strogim nadzorom trenera, menadžera, a kada je u pitanju profesionalac, pod nadzorom uprave kluba. Ovakav razvoj događaja u

modernom sportu ne odnosi se samo na oblast i domen profesionalnog sporta nego i na sport na koledžima, u srednjim školama, pa i u „malim ligama“ u fudbalu i bejzbolu koje vode odrasli.

Hauard L. Nikson II ističe da u SAD profesionalizacija i komercijalizacija sve više prate i amaterski sport. Time se gube bitne karakteristike amaterskog sporta, kao što su neformalnost, spontanost i dobrovoljnost, te socijalna, ekonomska i praktična granica sve više postaje nejasna između profesionalaca i amatera. U SAD, upozorava Nikson II, ne postoji više snažno nastojanje aristokratije da sprečava razvoj sporta na komercijalnoj osnovi, te zato sve više prevladuje profesionalni sport. Zbog pretjerane komercijalizacije sporta na koledžima i srednjim školama natjeralo je Nacionalnu sportsku asocijaciju koledža (NCAA) da kazni nekoliko visokoškolskih ustanova (H. L. Nixon II, 1978: 54). No, bez obzira na to što amateri, po pravilu, ne traže da primaju materijalnu nadoknadu, opet se amaterske organizacije često ponašaju kao poslovne kompanije. Izdvajaju se ogromni izdaci za njihove programe: plaćanje administratora, trenera i zvaničnika na takmičenjima; za regrutaciju sportista i pokrivanje troškova života i transporta, kupovinu i održavanje opreme i sportskih objekata i jednostavno za održavanje pojedinih sportskih zbivanja. To ide uporedo sa dobitkom koji donosi i amaterski sport. Zato nije za iznenađenje to što se u amaterskom sportu javlja puno igrača, timova, liga i nivoa takmičenja, kao i što se administrativne organizacije strogo formalizuju postajući kompleksne institucije. „Međunarodni olimpijski komitet, Američka sportska unija i Nacionalna sportska asocijacija koledža ilustruju do koje mjere mogu postati birokratizovane amaterske sportske asocijacije. Možda veliki individualni sportski programi na američkim koledžima najjasnije oslikavaju duh obimnih poslovnih poduhvata koji mogu da se pojave u domenu amaterskog sporta“ (Ibid., 57).

Srećko Mihailović, u nastojanju da pokaže heurističku važnost istraživanja sporta na primjeru istraživanja stavova građana prema organizovanju olimpijskih igara, iznosi pet osnovnih obilježja sporta kao polazišta u svom istraživanju, gdje prvo obilježje najopštije pogađa stvar sporta, njegovo mjesto i njegovu fizionomiju u društvu. Naime, S. Mihailović naglašava: „Prvo, ma šta sport bio i ma kako ga odredili, on *deli 'sudbinu' kako civilizacije, tako i tipa kulture u kojoj je nastao, ali i sudbinu društva u kojem se svakodnevno ispoljava: On ne može biti bitno drugačiji od društva u kojem egzistira; dakle, niti mnogo bolji, niti mnogo gori*. Sport je slika društva, on je ogledalo koje reprodukuje, s velikim stepenom vernosti originalu, sve važne elemente i odnose koji obeležavaju original“ (S. Mihailović, 1987: 61). Mihailović s pravom smješta sport u najšire okvire civilizacije i u tip kulture vremena u kojima postoji sa posebnom fizionomijom, koju mu određuje svako konkretno društvo u kojem egzistira. No, mora se priznati da vrhunski profesionalni sport ne može izbjeći okvire i uslove društva koji ga određuju; on, dakle, ne zna mnogo da se kreće izvan okvira i uslova koje mu nameće društvo. Naime, radi se o tome da sport nekom nabijenom energijom stalno u svojim zahtjevima nastoji da od društva traži da mu obezbijedi uslove koji se često kreću i iznad društvenih mogućnosti,

pogotovo u odnosu na neke druge važne društvene djelatnosti kao što su npr. oblast kulture ili oblast nauke. To se najčešće događa u društvima koja zaostaju u svom ekonomskom i uopšte društvenom razvoju, kojima je pripadalo doskorašnje srpsko-crnogorsko društvo. Radi se o tome da se vrhunski sportisti ili oni koji za sebe smatraju da su to, traže i nameću svjetske standarde plaćanja sportista. Ali, opet je poznata pojava masovnih emigracija profesionalnih talentovanih sportista iz nerazvijenog svijeta u inostrane sportske klubove bogatih zemalja za pozamašne svote novca, što se reguliše kupo-prodajnim ugovorima. To ide tako daleko da mnoge zemlje sastavljaju svoje reprezentativne ekipe samo od domaćih stranaca za razna takmičenja u svijetu. Ali, u tu utakmicu ponude i potražnje sportskog ljudskog tijela za „sportsku igru“ uključuju se mnogi znani i neznani posrednici, koji za sebe ubiraju zarade od „dobre“ prodaje drugih (sportista). Ali, da bi se ti zahtjevi realizovali, sportista mora u potpunosti prihvatiti klupski režim i podrediti se pravilima profesionalne organizacije igre, i to ne samo u vrijeme treninga i takmičarske utakmice nego i cjeline načina života. Zato se s pravom postavlja pitanje da li vrhunski sportisti uopšte imaju slobodno vrijeme, čak i onda kada dobiju otpust za vrijeme godišnjeg odmora, kada se odmaraju daleko od očiju trenera i uprave kluba. Zato, nije slučajno što se Radovan Marjanović opredjeljuje za isključujuće značenje savremenog sporta, kao što je „sport ili mladost“ umjesto značenja „sport i mladost“. Dakle, u savremenom sportu mladost se gubi ili odlaže za starost, a što je, u stvari, potiskivanje u pozadinu svih mladalačkih radosti. Posebno se javlja predavanje istinske mladalačke igre surogatu sportske igre. „Mladi život posvećen bilo čemu osim samom sebi, nije mladi život. Da bi mladi život bio 'igra', i ako je ona znak mladog čoveka, on mora biti ispunjen još nečim osim *jednom* igrom! A videli smo da sport i nije igra, i da mladi život ispunjen sportom nije ni mlad, ni ispunjen igrom“ (R. Marjanović, 1987: 51–52).

Profesionalni sport nije jednostavno profesionalizam kakav se javlja u drugim ljudskim djelovanjima. Čak kada se u nomenklaturi društva određuju profesije ili zanimanja, rijetko ćemo naići na naziv „sportista“, a još manje fudbaler, košarkaš ili teniser. Tek onda kada sportista završi profesionalnu karijeru aktivnog bavljenja sportom, započinje njegova profesionalna karijera, pa bilo da je to oblast sportskog života (trener, menadžer, direktor ili sekretar kluba), ili bilo koja druga društvena djelatnost na osnovu školskog profila koji je stekao određeni sportista, redovnim ili vanrednim školovanjem. Danas to može i u oblasti privatnog biznisa, koji se opet češće formira na osnovu stečenih novčanih sredstava od aktivnog bavljenja sportom nego na osnovu menadžerskih ili preduzetničkih sposobnosti sportista. Iako se sportsko-igračka karijera završava veoma rano, u vrijeme zrele mladosti, ipak vrhunski sportisti sa završetkom igračke karijere imaju tu privilegiju da mogu nastaviti u sportu – od stručno-trenerskog do organizatorsko-rukovodnog bavljenja sportom. Nerijetko se sportistima udovoljavaju *sine cura* poslovi. I na kraju, na osnovu velikih ušteđevina stečenih za vrijeme aktivnog bavljenja sportom, bivši sportisti se okušavaju u raznim biznis-poslovima, pa i u samom sportskom biznisu. Činjenica je da ve-

čina aktivnih profesionalnih sportista želi da i dalje ostane u sportu sa posredničkom ulogom, što govori samo na prvi pogled da su našli sebe u sportu. Hrvatski sociolog sporta, pa i šire, istraživač slobodnog vremena (korišćenja slobodnog vremena) M. Mihovilović, ispitivao je aspiracije 266 vrhunskih sportista o tome čime bi poslije aktivnog bavljenja sportom željeli da se bave. Dobio je sljedeće rezultate: 42,28% očekuje da postane trener; 33,08% želi da postane sportski funkcioner; 9,78% sportski sudija, 5,26% da se namjesti u nekoj sportskoj organizaciji, i ostatak od svega 9,40% želi da promijeni djelatnost, kao i što ne žele više nikakvu vezu sa sportom (M. Mihovilović, 1974: 132). Dozvolimo sebi procjenjivanje korijena ili uzroka ovakvih opredjeljivanja. Najvjerojatnije se radi o tome da ni u jednoj drugoj djelatnosti, čega su sami sportisti svjesni, ne bi mogli ostvariti ni približne rezultate kao u sportu. A još mnogi od njih nijesu stručno, ili bar dovoljno stručno, osposobljeni za neku drugu društvenu djelatnost. Tome treba dodati i njihovu ubijedenost da će od sporta i u mogućoj drugačijoj ulozi sporta ubirati značajnu zaradu i eventualne uspjehe od rezultata, time i dalje sticati sportsku slavu, za koju se lijepi novčana dobit. Tek je na kraju, bar se čini, razlog emocionalna vezanost za djelatnost koja je sportistima donosila puno radosti, kao i koristi. A što se tiče slobodnog vremena, ipak im druga uloga u sportu u odnosu na onu igračku ulogu omogućuje satisfakciju da u zrelijim godinama, iako ne u potpunosti, kompenziraju ono što su propuštali u mladosti. Prema tome, svi uspjesi u sportu, neposredni i posredni, koliko god su stvarali zadovoljstvo, ipak u određenom smislu ostaju oblici „udobnog robovanja“, ali „robovanja“ sa sopstvenom dobrovoljnošću. No, profesionalni sport sve više nosi rizik u profesionalnoj karijeri sportista zbog vrlo mogućih povreda ili obolijevanja u jeku igračke aktivnosti, što proizvodi demoralizaciju kod sportista, pogotovu zbog sve češće pojave ostajanja bez adekvatne školske sprema. A društveno-sportska mašinerija za takve slučajeve sportista često je hladna, odnosno ne tako zainteresovana za njihovu budućnost. U stvari, tako unesrećeni bivši sportisti jednostavno „ne igraju“ više ulogu u sportskim igrama. To je, pored ostalog, jedan od nedostataka vrhunskog profesionalnog sporta u odnosu na amaterski sport. U stvari, javlja se „ispuštanje sportske duše“ zbog okolnosti izvan igre, ali ne i izvan određenih sportskih okolnosti. Sportski profesionalac gubi u odnosu na sportskog amatera, jer amater igra „za svoju dušu“ u spontano-stvaralačkoj igri bez mnogo kalkulisanja. Dobro je zapazio T. Adorno kada je kazao da sport mijenja tijelo pretvarajući ga u mašinu, ali prvo što cijela čovjeka svodi na tijelo, mada tijelu vraća dio funkcija koje mu je mašina oduzela.

Slobodno se može tvrditi da profesionalni sport predstavlja jednu od najdisciplinovanijih ljudskih djelovanja i iz njih izvedenih ponašanja. Sportista uvijek podliježe mogućim sankcijama, koje direktno proizilaze iz sportske igre ili pripreme (treninga) koje mu dodjeljuju treneri, sportski vlasnici, uprave klubova i sportske sudije. Takođe, podliježe nekoj vrsti posrednih sankcija od strane sportskog novinarstva i publike. Sportisti se, inače, moraju pokoravati pravilima i normama koje nameću svjetske sportske organizacije, kao sve novijem i novijem stilu interesno-korisne igre, ako se hoće uspjeh, te pravilima i nor-

mama koje nameću treneri i uprave klubova. Čak i privatni život sportista podliježe strogom disciplinovanju u funkciji planiranog uspjeha, koji se postiže na sportskim takmičenjima. Čitavo vrijeme je isprofesionalizovano, odnosno podređeno glavnom zadatku – sticanju sprema za uspjeh u sportskom takmičenju. Sve moguće uspješnosti slivaju se u osnovni uspjeh, a to je – *rezultat* (rekord kao dobit), kao i, u obrnutom pravcu, u konači gubitak – *nepovoljan rezultat*. „Iz tog razloga“, dobro uočava Radovan Marjanović, „ovakav sport, pored svega ostalog, moćno je *sredstvo disciplinovanja i socijalne kontrole*, partikularno-društveno usmerenih. [...] On je velika škola *nekritičkog prihvatanja datog*, pasivnosti, zadatih i kontrolisanih delatnosti, kretanja uvek u okviru ranije, unapred, i od strane drugih i 'starijih' određenih granica“ (R. Marjanović, 1983: 127–128). Po tome on nije, kako i kaže R. Marjanović, samo „faktor disciplinovanja“ nego efikasan faktor za stvaranje „čovjeka mase“ ili „masovnog čovjeka“, a koji pogoduje totalitarnoj tehničkoj kulturi, sa utemeljenjem zahtjeva za dalje njeno proizvođenje. A to je posebno karakteristično da donekle djeluje poražavajuće, pošto te oblike djelovanja prenosi i na druge djelatnosti, naprosto kao da ih obučava da služe istim „zadacima“. Prema tome, iako profesionalni sport praktikuje partikularnost u vrijednosnom smislu, ipak posjeduje široki opseg djelovanja na egzistenciju brojnih i heterogenih slojeva građanstva. Vrhunski sport stvara jednu globalnu publiku, mega-publiku, koja se pasivizuje sa stalnim praćenjem sportskih događanja u nekoj vrsti neaktivnog slobodnog vremena. Time se sport pokazuje kao jedno od najmoćnijih sredstava masovne kulture, kao industrija zabave koja se realizuje kao „industrija iluzija“. Kod masovne publike takvo praćenje događanja profesionalnog sporta čovjeka više ostavlja na gubitku nego na dobitku, ako ni u čemu drugom a ono u tome što mu skraćuje mogućnosti da se bavi amaterskim sportom, ili uopšte nekim oblikom fizičke rekreacije. Time se skraćuju mogućnosti stvaranja potrebe čovjeku, kao pripadniku mase, da se izdvoji iz takve mase i koristi dio slobodnog vremena i u najminimalnijoj formi fizičke rekreacije.

L i t e r a t u r a

- Eilk, S. (1983), *Różne oblicza sportu amatorskiego*, Sport Wyczynowy, Warszawa.
- Lefebvre, H. (1988), *Kritika svakodnevnog života*, Naprijed, Zagreb.
- Lukač, S. (1986), „Nagluvi novinari i ćutljivi pedagozi“, *Fizička kultura*, br. 5, Beograd.
- Marjanović, R. (1979), „Socijalne funkcije sporta“, *Sociologija*, br. 1–2, Beograd.
- Marjanović, R. (1983), „Takmičarski sport i njegov kulturni i društveni značaj“, *Ideje*, br. 3–4, Beograd.
- Marjanović, R. (1987), „Sport ili mladost, umesto: sport i mladost“, *Gledišta*, br. 5–6, Beograd.
- Mcintosh, P. (1971), *Sport in Society*, Watts, London.
- Mihailović, S. (1987), „Sport i društvo (Paradigma odnosa građana prema olimpijskim igrama)“, *Gledišta*, br. 5–6, Beograd.

- Mihovilović, M. (1974), *Vrhunski sportaši (Biološki, psihološki, sociološki, ekonomski i sportski elementi iz života i rada vrhunskih sportaša Jugoslavije)*, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta Zagreb, Zagreb.
- Milošević, B. (2001), „Uslovi rada kao izvor nasilja u sportu“, *Defendologija*, br. 10, Banja Luka.
- Nixon II, H. L. (1978), *Sport and Social Organization*, The Bobbs – Studies in Sociology series, Indianapolis.
- Page, Ch. H. (1973), „The world of sport and its study“, in: *Sport and Society: An Anthology*, edited by John T. Talamini and Charles H. Page, Little, Brown Boston.
- Rus, V. i V. Arzenšek (1984), *Rad kao sudbina i kao sloboda*, SNL, Zagreb.
- Stojković, S. (1989), *Ubija li sport*, „Filip Višnjić“, Beograd.
- Supek, R. (1975), „Sociološki značaj amaterizma“, *Kulturni život*, br. 1–2, Beograd.
- Vrcan, S. (1971), „Sociolog pred fenomenom nogometa“, *Sociologija*, br. 1, Beograd.